

Diakrytyczne cechy eschatologii pentekostalnej

Diacritical features of pentecostal eschatology

Słowa kluczowe: eschatologia pentekostalna, pentekostalizm, ruch zielonoświątkowy, ewangelikalizm, pneumatologia, dyspensacjonalizm, wielkie oczekiwanie, dni ostatnie, paruzja

Key words: Pentecostal eschatology, Pentecostalism, Pentecostal movement, evangelicalism, pneumatology, dispensationalism, great expectation, last days, Parousia

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest eschatologii pentekostalnej, wyróżniającej się na tle tradycyjnych koncepcji eschatologicznych. Pierwsza część artykułu porusza aspekt genezy eschatologii pentekostalnej i to, jak rozumiana jest eschatologia w ewangelikalizmie. Kolejne części pracy traktują o założeniach pentekostalizmu i związanej z nim eschatologii. Postawiono pytania o paruzję i w jaki sposób należy się do niej przygotować w świetle eschatologii pentekostalnej. Eschatologia zielonoświątkowa kładzie akcent na osobę Ducha Świętego jako inspiratora procesu nawrócenia człowieka i jego przygotowania na Boży sąd. Jedynie Duch Święty uzdalnia człowieka, by ten mógł współpracować z Bogiem nad realizacją scenariusza eschatologicznego. Na koniec zostaje postawione pytanie, czy eschatologia została już zrealizowana. Teologia pentekostalna twierdzi, że eschatologia jest proceduralna, a może być zrealizowana jedynie w paruzji.

¹ Mgr Agata Wiktorja Ern, Szkoła Doktorska Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

Abstract

This article focuses on Pentecostal eschatology, which stands out against traditional eschatological concepts. The first part of the article discusses the origins of Pentecostal eschatology and with understanding of eschatology within evangelicalism. The subsequent parts of the work deal with the premises of Pentecostalism and the its eschatology. The article raises questions about the Parousia and how to prepare for it in light of Pentecostal eschatology. Pentecostal eschatology emphasizes the Person of the Holy Spirit as the inspirer of the process of man's conversion and his preparation for God's judgment. Only the Holy Spirit empowers man to cooperate with God on the realization of the eschatological scenario. Finally, the question is asked whether eschatology has already been realized. Pentecostal theology claims that eschatology is in the process of realization, and can only be realized in the Parousia.

1. Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest krytyczne omówienie eschatologii pentekostalnej, która wyróżnia się na tle dotychczasowych koncepcji eschatologicznych. Temat ten jest tym bardziej godny uwagi, gdyż w polskich publikacjach dotyczących eschatologii zielonościątkowej rzadko się go podejmuje.

Ruch pentekostalny bazuje na teologii reformacyjnej, a następnie ewangelikalnej. Również eschatologiczna myśl pentekostalna zachowała dotychczasową tradycję teologiczną, gdzie podstawą eschatologii jest chrystologia. Pentekostalizm nie zrodził się z nowych założeń teologicznych, ale raczej z doświadczenia duchowego i stąd najbliższemu do poprzedzających go różnorodnych nurtów przebudzeniowych w historii chrześcijaństwa.

Pewną trudność metodologiczną może sprawiać zróżnicowanie ruchu, spowodowane dużą liczebnością członków, ich zróżnicowanym pochodzeniem, odmiennymi uwarunkowaniami kulturowymi i tradycjami teologicznymi. W związku z tym w artykule nie jest możliwe szczegółowe omówienie rozlicznych rodzajów koncepcji. Będzie on

zatem poświęcony cechom charakterystycznym dla eschatologii pentekostalizmu.

Od początku istnienia ruchu wyróżniały go dwie właściwości: poleganie na mocy Ducha Świętego i intensywne oczekiwanie eschatologiczne. W pierwszych latach jego członkom towarzyszyło nawet przekonanie, że dary Ducha Świętego mają pomóc w niemal natychmiastowym dokończeniu ewangelizacji świata przed bliskim powrotem Chrystusa. Tak bliskim, że nie wyobrażano sobie dodatkowych dekad – a tym bardziej kolejnego stulecia, gdyż „pentekostalizm był w istocie ruchem misyjnym o niespotykanej dotąd energii” (Hocken 2009, 4-5). W konsekwencji ruch pentekostalny odznaczył się ogromnym sukcesem ewangelizacyjnym. Zielonoświątkowcy byli skoncentrowani w większym stopniu na wykonywaniu praktycznej misji, niż na roztrząsaniu teologicznych dylematów (Kärkkäinen 2000, 37). Z tego powodu przyjmowano dotychczasowe doktryny uznawane przez zielonoświątkowców za biblijne. Jakie więc wyróżniki można przywołać w eschatologii pentekostalnej, prowadzącej do tak szczególnej mobilizacji?

2. Podłoże pentekostalnej myśli eschatologicznej

Doświadczenie i charakter pentekostalizmu budzi skojarzenie z osiemnastowiecznymi ruchami przebudzeniowymi. Wydaje się, że pentekostalizm swoimi korzeniami sięga wielkiego przebudzenia [ang. *Great Awakening*]. Zapewne można mówić o pewnej inspiracji, aby podobne wydarzenia zostały powtórzone. Wielkie przebudzenie było ruchem religijnym, który pojawił się w latach trzydziestych XVIII wieku i trwał do lat sześćdziesiątych w północnoamerykańskich koloniach wśród brytyjskich osadników. Bazował on na teologii purytańskiej, a objął wszystkie Kościoły protestanckie w Ameryce. Roger E. Olson wskazuje na dwóch głównych prekursorów wielkiego przebudzenia: Jonathana Edwardsa i Johna Wesleya (Olson 2003, 532). Na początku ruch zaczął się rozprzestrzeniać w różnych miejscach kolonii amerykańskich,

a z czasem przeobraził się w dalsze formy odnowy lub przebudzeń religijnych. Charakteryzował się doświadczeniem w zakresie pneumatologii, zachowując jednocześnie reformacyjną myśl teologiczną i akcentując przede wszystkim to, co w niej 'ostateczne' dla osobistego doświadczenia duchowego człowieka. Teologia purytańska, z której się wyłonił, koncentrowała się na kaznodziejskim głoszeniu eschatologicznej grozy śmierci i piekła. Jeden z jej pionierów, Solomon Stoddard, nauczał o konieczności podniesienia się z grzechu w trzech kolejnych etapach nawrócenia, składających się z: przygotowania [*preparation*], oświecenia [*illumination*] i pewności zbawienia [*assurance*] (Siemieniowski 1997, 33-38). Jonathan Edwards, wybitny uczeń i spadkobierca myśli teologicznej S. Stoddarda, działający w czasie pierwszego wielkiego przebudzenia, podkreślał: „Cel takiej strategii głoszenia Słowa był jasny. Im bardziej radykalne będzie przedstawienie ludziom powagi ich sytuacji duchowej, tym łatwiej znajdą drogę do Boga” (Siemieniowski 1997, 38-40). Kazania J. Edwardsa dotyczyły przede wszystkim tematyki sądu, potępienia i karzącej sprawiedliwości Bożej. Teolog wyjaśniał w nich rozgrywające się duchowe poruszenie jako czas cudownego i niespodziewanego otwarcia miłosierdzia Bożego. Stawiał przebudzenie ewangelikalne w jednym szeregu z czasem zapowiadania Mesjasza przez Jana Chrzciciela oraz z okresem pierwotnego zwiastowania apostołskiego (Siemieniowski 1997, 38-40). Również J. Wesley skupiał się na głoszeniu konieczności pokuty i dramatycznej potrzeby nawrócenia, aby uniknąć wiecznego potępienia (Siemieniowski 1997, 38-40). Został on uznany za prekursora ewangelikalizmu. Nie był jednak innowatorem w dziedzinie eschatologii chrześcijańskiej w takim sensie, że nie wprowadził żadnego nowego systemu, rewolucyjnej szkoły interpretacji czy nieznanego dotąd modelu eschatologicznego. To co zrobił, polegało na przyjęciu poglądów wyznawanych wówczas przez wielu protestantów i włączeniu ich w swoją własną wizję, w ewangelikalną eschatologię, skoncentrowaną na rozwoju metodyzmu i przebudzenia. Pod koniec życia teologa rozpoczął się okres

zarówno burzliwych wydarzeń historycznych jak i czas eschatologicznego fermentu w teologii.

Eschatologiczna groza śmierci i piekła głoszona w purytańskich i metodystycznych kazaniach miała również interesujące odzwierciedlenie w doświadczeniach przebudzeniowych w ramach ruchu świętości [ang. *Holiness Movement*]. Główny wpływ na ruch świętości wywarli m.in. Dwight L. Moody i Charles G. Finney (Synan 2006, 14-15). Zachowując założenia teologii wesleyańskiego metodyzmu, pragnęli jedynie ożywić dwa najważniejsze doświadczenia duchowe w życiu człowieka: konieczność odrodzenia ze względu na Boży sąd oraz chrzest w Duchu Świętym (Synan 2006, 14-15).

W wieku XIX w środowiskach ewangelikalnych panowało eschatologiczne wzmożenie, które stworzyło grunt pod dwudziestowieczną teologię. Apokaliptyczne nastroje budziły się jeszcze przed wybuchem wojny domowej w Stanach Zjednoczonych. Wrzenie rewolucyjne, zapoczątkowane rewolucją francuską i trwające wciąż w licznych krajach Europy, wydawało się wskazywać na bliski czas sądu. Refleksja tego rodzaju, wspierana publikacjami i licznymi kazaniami, przenikała do różnych środowisk i szybko się rozprzestrzeniała, obejmując swym zasięgiem wiele Kościołów chrześcijańskich niemalże na całym ówczesnym świecie. Teologicznym owocem tego wrzenia stała się doktryna dyspensacjonalizmu, praktycznym zaś jego wyrazem – eschatologiczny ruch Williama Millera. W pierwszej połowie XIX wieku, zarówno w Europie, jak i w Ameryce, pojawili się ludzie, którzy w związku ze wzrostem zainteresowań profetycznych i rozwojem wydarzeń na świecie rozpoczęli głoszenie bliskiej paruzji. Edward Irving wraz z Johnsonem Nelsonem Darby stali się twórcami dyspensacjonalizmu [ang. *Dispensationalism*] i zaczęli głosić nauki millenarystyczne (Synan 2006, 34-37). Bradley J. Longfield definiuje dyspensacjonalizm następująco:

Dyspensacjonalizm, zwany także premilenializmem dyspensacyjnym, jest schematem opartym na złożonej i dosłownej interpretacji

proroczych ksiąg Biblii. Rozwinięty głównie przez Anglika i członka ruchu braci plymuckich Nelsona Darby'ego (1800-1882) w połowie XIX wieku, dyspensacjonalizm został spopularyzowany w Stanach Zjednoczonych poprzez coroczne konferencje biblijne zainicjowane w 1875 oraz publikację „The Scofield Reference Bible” (1909) a także popularyzację w szkołach takich jak Moody Bible Institute. Chociaż istnieją różne schematy dyspensacji, większość dzieli historię świata na siedem epok lub dyspensacji, włączając w to historyczny „nawias” określający obecną epokę Kościoła. Zgodnie z tym planem obecny wiek będzie stale się pogarszał, aż do sekretnego pochwylenia Kościoła, powrotu Chrystusa i ustanowienia czasu Bożej łaski. Uwzględniony jest także ścisły podział pomiędzy Izraelem a Kościołem. Wcześni przywódcy dyspensacjonalizmu wywodzili się głównie ze wspólnot prezbiteriańskich i baptystycznych, a większość wczesnego dyspensacjonalizmu została następnie szeroko zreformowana (McKim 1992, 105).

Choć teologia głoszona przez E. Irvinga z czasem przyjęła nazwę irwingianizmu, jej założenia były kompatybilne z dyspensacjonalizmem, zgodnie z którymi należy dosłownie interpretować Pismo Święte (w szczególności prorocstwa) oraz odróżniać Izrael (w rozumieniu ludu Bożego) od Kościoła, z których ten drugi nie ma udziału w Bożym przy mierzu Starego Testamentu. Piotr Borek twierdzi: „Dyspensacjonalizm odrzuca przekonanie, wedle którego Kościół zastąpił Izrael, a Pan Bóg odsunął się od Żydów z powodu ich niewiary (Rz 11,1-2). Postrzega on Izrael jako ponadnaturalne Boże dzieło przepowiedziane już setki lat wcześniej w hebrajskich pismach (Jr 30,11; 31,35-37)” (Borek 2019, 52). Tysiącletnie królestwo ma nastąpić po powtórnym przyjściu Jezusa Chrystusa, które zostanie poprzedzone pochwyleniem Kościoła. Doktryna o pochwyleniu została uformowana ostatecznie w drugiej połowie XIX wieku (Borek 2019, 52). Tadeusz J. Zieliński określił dyspensacjonalizm jako „System interpretacji Biblii i zbudowana na nim doktryna nawiązująca do koncepcji Johna Nelsona Darby (...)” (Zieliński 2014, 191). System ten jest zgodny z premillenaryzmem, który zakłada, że „przyjście Chrystusa będzie miało miejsce przed (pre) tysiącletnim

panowaniem Chrystusa na ziemi” (Milne 1992, 236). Jak zauważa polski badacz, Łukasz Boroński: „Dyspensacjonalizm często uważa się mylnie jedynie za fragment premillenaryzmu, jego szczególną wariację. Tymczasem dyspensacjonalizm jest kompletnym nurtem teologicznym. Faktem jest natomiast, że dyspensacjonalizm najbardziej znany jest ze swej eschatologii, która w tym kontekście jest rzeczywiście częścią premillenaryzmu” (Boroński 2009, 95-105). Teologia ta zyskała swoją szczytową popularność w drugiej połowie XX wieku, częściowo dzięki przyjęciu jej przez ruch pentekostalny, a częściowo poprzez popularyzację doktryny w samym ruchu ewangelikalnym. Wśród krzewicieli idei dyspensacjonalizmu wyróżnił się pisarz i mówca Harold Lee Lindsey entuzjastycznie zachęcający swoich słuchaczy: „Cóż za wspaniała wiadomość! Nie wszyscy umrzemy! Ci, którzy będą w Chrystusie w czasie pochwycenia, zostaną wraz z Nim porwani” (Lindsey 2016), czy tacy teologowie jak Charles Caldwell Ryrie twierdzący, że „Wraz z pochwyceniem Kościoła wszyscy chrześcijanie zostaną usunięci z ziemi, więc żaden z nich nie będzie żył bezpośrednio po pochwyceniu” (Ryrie 1999, 545). Z kolei książka „Ocaleni” Tima LaHaya oraz Jerry’ego B. Jenkinsa (na podstawie której powstał również film), rozpowszechniła dyspensacyjną wizję szeroko w amerykańskiej kulturze, w tym ideę powrotu Żydów do ziemi Izraela jako ważną część scenariusza eschatologicznego (Ryrie 1999, 545).

Jak wspomniano, powyższe koncepcje były owocem eschatologicznego wrzenia już w pierwszej połowie XIX wieku. W 1831 r. William Miller objął kierownictwo nad miejscowym zborem baptystycznym, a wygłoszone przez niego kazanie o tematyce eschatologicznej nabrało niebywałego rozgłosu (Koziróg 2008, 24-34). Po zaledwie 13 latach działalności Miller mógł poszczycić się blisko stutysięczną rzeszą wyznawców. Jego ruch został opisany w popularnym miesięczniku „The Christian Observer” (Koziróg 2008, 24-34). B. Koziróg pisze: „Badania wykazały, że wśród 174 kaznodziejów ruchu millerowskiego,

44% stanowili metodyści, 27% baptyści, 9% kongregacjoniści, 8% wyznawcy Kościoła Chrystusowego. Reszta pochodziła z jeszcze innych denominacji” (Koziróg 2008, 24-34).

Wzrost popularności milleryzmu spowodował również wypełnienie się głoszonej przez W. Millera przepowiedni o upadku mocarstwowości Turcji w roku 1840. Następnie teolog ogłosił w „New York Tribune”, że powtórne przyjście Jezusa Chrystusa nastąpi pomiędzy 21 marca 1843 a 21 marca 1844, a kiedy prorocstwo nie wypełniło się, zaczęto szukać w Biblii wyjaśnienie niepowodzenia. Znalaziono kilka tekstów, które utwierdziły millerystów w przekonaniu, że Chrystus jednak przyjdzie, ale nastąpi to nieco później. Ostatecznie, głównie pod wpływem wywodu Samuela Snowa, ustalono, że Jezus powróci w dniu 22 października 1844 roku. Rozpoczął się tzw. ‘ruch siódmego miesiąca’, a więc oczekiwanie na Chrystusa dziesiątego dnia siódmego miesiąca według kalendarza biblijnego. Z nową siłą zaczęto propagować ideę powtórnego przyjścia Chrystusa w konkretnym terminie (Koziróg 2008, 24-34).

Sprawozdania mówią, że wraz z upływem czasu wierzący w oczekiwaniu na bliskie powtórne przyjście zamykali swoje sklepy, mechanicy zamykali swoje warsztaty, robotnicy porzucali pracę. [...] We wsiach niektórzy farmerzy pozostawiali nieobrobione pola, aby w ten sposób potwierdzić swoją wiarę. Ziemniaki pozostały w ziemi. [...] Jabłka gniły w sadach, siano zostało na polach. W miastach wielu nauczycieli zrezygnowało z pracy, również sędziowie z magistratu w Norfolk złożyli rezygnację (Koziróg 2008, 32).

W dniu 22 października Chrystus nie powrócił na ziemię. Ruch millerowski załamał się. W ewangelikalizmie był to jedyny znaczący przypadek tak zdecydowanej próby teologicznego uzasadniania określania konkretnych dat paruzji.

W kazaniu zatytułowanym: „The power of the Holy Spirit”, wygłoszonym w 1857 roku, baptystyczny kaznodzieja z Londynu, Charles H. Spurgeon, wypowiedział słowa, które okazały się mieć niezwykle znaczenie

w kontekście ruchu zielonoświątkowego: „Kolejnym wielkim dziełem Ducha Świętego, które nie zostało jeszcze wypełnione, jest sprowadzenie chwały dni ostatnich” (Spurgeon 1855). Wskazują one na to, że wśród chrześcijan w drugiej połowie XIX wieku wciąż istniało oczekiwanie nadzwyczajnego działania Bożego przez Ducha Świętego (Zieliński 2014, 209-210).

David Pawson, teolog baptystyczny, a wcześniej metodystyczny, słusznie podsumował ten okres historyczny jako czas, gdzie społeczne postawy obejmowały szerokie spektrum skrajności od optymistycznego spojrzenia w przyszłość do głębokiego pesymizmu, gwałtownie wahając się od jednej skrajności do drugiej, od wiary do fatalizmu. Faktycznie XVIII wiek rozpoczął te tendencje, wykazując skrajności od optymistycznej wiary w ludzki umysł po rozczarowania i dekadencję. Na tle tych nastrojów kształtowała się najpierw ewangelikalna myśl eschatologiczna, następnie pentekostalna (Pawson 1995, 1-56).

3. Powstanie pentekostalizmu i jego eschatologia

Za historyczną datę powstania ruchu pentekostalnego uznaje się styczeń 1901 roku, kiedy to młoda kobieta, Agnes Ozman, studiująca w małej szkole biblijnej w Topece, w stanie Kansas, poprosiła swoich przełożonych o modlitwę, aby mogła doświadczyć Ducha Świętego w taki sposób, jak doświadczyli Go apostołowie podczas Pięćdziesiątnicy (Synan 2006, 13-17). Modlitwę poprowadził były pastor metodystyczny, związany z ruchem świętości. Charles Fox Parham, a w jej wyniku studentka otrzymała dar języków (Synan 2006, 13-17).

Okoliczności te dały początek ogólnościatowemu ruchowi zielonoświątkowemu, a w konsekwencji nurtom charyzmatycznym w Kościołach niepentekostalnych. W 1906 nastąpiło kolejne ważne dla rodzącego się ruchu wydarzenie. Przy ulicy Azusa Street w Los Angeles, gdzie odbywały się spotkania *Apostolic Faith Mission*, na którego czele stał pastor William Seymour, miało miejsce doświadczenie tak głębokiego poruszenia duchowego, że w jego wyniku rozpoczęto

prowadzenie 3 nabożeństw dziennie, nieprzerwanie przez 3,5 roku (Synan 2006, 13-17). Tysiące osób przeżyło chrzest w Duchu Świętym, potwierdzony mówieniem językami. To, co było ważne od samego początku powstania ruchu pentekostalnego, to osoba i dzieło Ducha Świętego, które w teologii pentekostalnej wysunęły się na pierwszy plan, wpływając na pozostałe obszary teologiczne i kształtując myśl eschatologiczną. Pneumatologia stała się wręcz podstawowym założeniem eschatologii. Amerykański socjolog i pisarz Peter L. Berger stwierdził: „Można powiedzieć z pewnym zaufaniem, że nowoczesny pentekostalizm musi być najszybciej rozwijającą się religią w historii ludzkości” (Berger 2010). Szybki rozwój pentekostalizmu wynikał z jego nadziei eschatologicznej, jak również – w przekonaniu chrześcijan pentekostalnych i charyzmatycznych – z działalności Ducha Świętego, którą opisują w mniej lub bardziej podobny sposób: ‘Duch Święty został wylany’. Przy czym odróżnia się to wydarzenie od zesłania Ducha Świętego podczas Pięćdziesiątnicy.

Steven J. Land wyjaśnia ten fenomen w historii religii poprzez przyznanie formacyjnej roli eschatologii pentekostalnej w ścisłym połączeniu z formacyjną rolą pneumatologii pentekostalnej. Zgodnie z tym, prorocstwo Joela dotyczące czasów ostatecznych zostało wypełnione (Jl 2,28-32). Zielonoświątkowcy w świetle Księgi Joela mogą zrozumieć swoje doświadczenia: sny i wizje, o których jest tam mowa i które manifestują się wśród nich jako działanie Ducha w kontekście czasów ostatecznych. S.J. Land twierdzi, że w XIX wieku pierwsi zielonoświątkowcy przyglądali się swoim własnym doświadczeniom przez soczewkę eschatologiczną, która uczyniła je znakami czasów ostatecznych. Przekonuje on, że „Pentekostalna wizja eschatologiczna zależy całkowicie od Ducha, jako że Duch doprowadza do wypełnienia się obietnic pierwszego przyjścia Chrystusa i obiecanego drugiego przyjścia, wyraża również tęsknotę wierzącego za Chrystusem. Królestwo to także tęsknota za Duchem, który jest aktywną obecnością królestwa (Jl 2,28-32)” (Stephenson 2009, 55-56). Francis Joseph Lee i Frank Boyd, używając określenia „późny deszcz”,

twierdzili, że jest to „prawdziwa” forma chrześcijaństwa, błogosławiona przez Boga (Coulter 2005, 81-98). Działalność Ducha Świętego przejawia się poprzez: wypełnianie bojaźnią Bożą serc ludzi i doprowadzenie ich do pokuty oraz uzdalnianie ich do: narodzenia się na nowo (z Ducha), życia świętym życiem, sprowadzania ‘Królestwa na ziemię’, koncentracji na Chrystusie, a także do przygotowania Kościoła na przyjście Chrystusa.

W związku z powyższym, wylanie Ducha Świętego rozumiane jako ‘późny deszcz’ stało się znakiem nowego eonu, skutkiem czego pneumatologia stała się elementem eschatologii. Zgodnie z tym założeniem, charyzmatyczne przebudzenie pentekostalne zostało zinterpretowane w wymiarze eschatologicznym, na co wskazywali m.in. S.J. Land, F.J. Lee, czy F. Boyd (Synan 2006, 142-143, 153).

Kiedy oczywistym stało się, że działalność Ducha Świętego wskazuje na wydarzenia czasów ostatecznych, pojawiła się potrzeba bardziej szczegółowego ich zrozumienia. Na początku tworzącego się ruchu dyspensacjonalizm wydawał się modelem przystającym do dynamiki wydarzeń i doświadczeń zielonoświątkowców, więc przyjęto go powszechnie. Jak już wspomniano, dyspensacjonalizm w jego eschatologicznym wymiarze był systemem zawierającym się w koncepcji premillenaryzmu. Sam premillenaryzm dzielił się na trzy poglądy dotyczące interpretacji czasu pochwylenia Kościoła, tj. na pretrybulacjonizm, midtrybulacjonizm i posttrybulacjonizm, które oznaczały kolejno: pochwylenie przed uciskiem, w trakcie, lub po ucisku (Bednarik et al. 2021). Dyspensacjonalizm przyjął założenia pretrybulacjonizmu, a pentekostalizm początkowo przyjął bezkrytycznie cały aparat dyspensacjonalistyczny z wszystkimi jego aspektami, jak czytamy:

Apokaliptyczne obrazy zawładnęły teologiczną wyobraźnią zielonoświątkowców i pozwoliły im na wyartykułowanie własnych problemów kościelnych. To właśnie ta możliwość przyciągnęła zielonoświątkowców do dyspensacyjnego poglądu na koniec. Zielonoświątkowcy, tacy jak F.J. Lee i Frank Boyd odkryli

w dyspensacyjnej eschatologii sposób rozumienia ‘prawdziwej’ formy chrześcijaństwa, do której powołał ich Bóg, kiedy wylał późny deszcz, czyli że Duch prowadzi Kościół i nie jest on instytucją (Coulter 2005, 98).

W pentekostalizmie Ameryki Łacińskiej dyspensacjonalizm stał się jedną z najważniejszych doktryn, z akcentowanym w nim pretrybulacjonizmem, i do dziś na stronie *Iglesia Pentecostal Unida*, jednej z największych denominacji zielonoświątkowej w Hondurasie można przeczytać w oficjalnych artykułach wiary odnośnie do pochwylenia: „To wielkie wydarzenie nastąpi przed wielkim uciskiem” („Artículos de Fe” 2020). Podobnie twierdzi Antonio Restrepo, pastor *Iglesia Pentecostal Unida de Colombia*: „Dzieło szatana powstanie przeciwko zgubionym, nie zaś zbawionym” (Restrepo 2022). Równie silne wpływy teologiczne dyspensacjonalizmu były powszechne w Izraelu. Przykładem mogą być poglądy Meno Kalishera, pastora *Jerusalem Assembly House of Redemption*, który podkreśla, że „w rozdziałach opisujących ucisk brakuje opisu Kościoła” (Kalisher 2022).

Sytuacja zaczęła się zmieniać w toku dynamicznej dyskusji, podczas której mnożyły się i ścierały różne poglądy w ramach premilenaryzmu, głównie te dotyczące dociekań czasu pochwylenia. Głos przemawiający za pretrybulacjonizmem charakterystycznym dla dyspensacjonalizmu, był osłabiany przez midtrybulacjonizm, a szczególnie przez posttrybulacjonizm. Współczesna eschatologia zachowuje stanowisko premilenaryjne, ale reprezentuje różne stanowiska w kwestii czasu pochwylenia Kościoła i duża część środowiska zielonoświątkowego nie przyjmuje w tych kwestiach radykalnego stanowiska („Reglas Para El Remanente” 2023). Teologowie pentekostalni zaczęli przede wszystkim podkreślać znaczenie chrześcijańskiego przygotowania do ponownego przyjścia Chrystusa. W tym gronie znalazł się również Derek Prince, którego eschatologia podważała zasadność określania dokładnego scenariusza eschatologicznego w zakresie chronologicznego porządku pochwylenia Kościoła (Mansfeld 2006, 195-214).

Wobec opisywanego wyżej procesu dyspensacjonalizm z czasem zaczął tracić na popularności wśród zielonoświątkowców i charyzmatyków na rzecz bardziej równomiernie rozłożonych akcentów w ramach jednego ogólnego systemu premilenaryjnego. Nawet pewną zmianę w tym zakresie można zaobserwować w środowiskach, na które dyspensacjonalizm miał największy wpływ. Przyczyniła się do tego żywa dyskusja i różnorodność poglądów w temacie i nie bez znaczenia w tym procesie była również popularna od drugiej połowie XX wieku teologia D. Prince'a.

W konsekwencji eksponowania roli pneumatologii jako elementu warunkującego przygotowanie wierzących na powtórne przyjście Jezusa Chrystusa, teologia pentekostalna nabierała charakteru prezentycznego. Stała się wezwaniem do działania tu i teraz z uwagi na to co ma się wydarzyć w niedalekiej przyszłości. Mark D. McLean przedstawia biblijne podstawy duchowego, nowego narodzenia, wykazując, że konieczne jest stanie się dziećmi zrodzonymi z Ducha, ale tożsamość chrześcijan jako Bożych synów nie ogranicza się jedynie do tego życia, a czyni ich w procesie przemiany i dojrzewania dziedzicami Boga i współdziedzicami z Chrystusem (Rz 8,17; Horton 1950, 388-451). Podobnie pisze Richard G. Spurling: „Tylko Duch może uświęcić w taki sposób, w jaki wolność sumienia nie jest ograniczana, ale wręcz wzmocniana” (Coulter 2005, 81-98). Duch Święty jest więc tym, który uzdalnia człowieka do pobożnego życia zgodnie ze słowami: „A On, gdy przyjdzie, przekonania świat o grzechu, i o sprawiedliwości, i o sądzie” (J 16,8)². S. Horton podkreśla, że nie możemy zbawić się własnym dobrem. D. Prince poświęca temu zagadnieniu cały rozdział książki „Fundamenty prawego życia” (zatytułowany: „Pokuta”), przekonując, że jedynie „Duch Boży pociąga do pokuty” (Prince 2007, 100). Teolog akcentuje wiodącą rolę Ducha Świętego w uświęceniu, a następnie podaje instrukcje, jak być

² Wszystkie cytaty biblijne przywołane przez autorkę artykułu pochodzą z tzw. Biblii warszawskiej (*Biblia...* 1975).

przez Ducha prowadzonym. Przy tym D. Prince, poruszając zarówno kwestię uświęcenia, relacji z Bogiem, jak i pozostałe zagadnienia chrześcijańskiej wiary, podkreśla istotę procesu, który odbywa się w człowieku przez Ducha i prowadzi do pełni królestwa. Jak człowieka wraz ze starą, grzeszną naturą nie sposób przywrócić do moralności, a jest to możliwe jedynie poprzez śmierć starej natury na krzyżu Chrystusa i nowe narodzenie z Ducha Świętego, tak świata nie można naprawić, lecz jedynie wymienić na królestwo, które przychodzi z nieba. D. Prince wyjaśnia, że wszystkie aspekty zepsutej rzeczywistości zostają zamienione na takie, które są charakterystyczne dla królestwa Bożego, w tym sprawiedliwość, życie, zdrowie, obfitość, błogosławieństwo i chwała (Prince 2014, 8-21). Eschatologia przybiera więc tutaj wymiar prezentyczny. Zamiana 'dokonała się już' – w czasie przeszłym, w krzyżu i zmartwychwstaniu Chrystusa, ale jest wprowadzana w życie ludzi stopniowo, w mocy Ducha Świętego. Tak więc Duch jest również tym, który sprowadza królestwo Boże na ziemię. F. Boyd zapewnia: „Królestwo Boże jest teraz i obecnie istnieje” (Coulter 2005, 89-92). Duch Święty również wskazuje na Chrystusa. Steven J. Land pisze, że eschatologia pentekostalna jest chrystocentryczna właśnie dlatego, że jest pneumatyczna (Stephenson 2009, 54-57). S. Horton z kolei szeroko komentuje cel chrześcijańskiej uważności, podkreślając, że nigdy nie powiedziano chrześcijanom, aby wypatrywali wielkiego ucisku lub pojawienia się Antychrysta (Horton 1950, 626). Zwraca uwagę, że „Zamiast skupiać się na znakach, powinniśmy stanąć po stronie Jezusa i podnieść głowy; to znaczy, że musimy zachować naszą uwagę na Jezusie, ponieważ zbliża się nasze odkupienie (Łk 21,28)” (Horton 1950, 603). Podobnie Tan-Chow May Ling przekonuje, że „Zwycięstwo można określić jedynie w odniesieniu do Chrystusa” (Tan-Chow 2007, 86-88). S. Horton pisze podobnie: „Dla wierzącego życiem jest Chrystus, a śmierć jest zyskiem; więc «umrzeć» oznacza bliższą więź z Chrystusem, w efekcie więcej Jego obecności (Flp 1,21)” (Horton 1950, 609). Tak więc teologia pentekostalna wskazuje na Chrystusa jako

tego, który powinien pozostać w centrum uwagi. A jest to możliwe w tym czasie dzięki Duchowi Świętemu. Jak zauważa David R. Nichols: „Jest to jeden z najważniejszych sposobów, w jaki poznajemy dzisiaj Jezusa, jako dawcę Ducha [...] Chrystologia to nie tylko doktryna dotycząca przeszłości [...]. Propagowana jest służba Jezusa przez Ducha Świętego w teraźniejszości. Jezus może być znany, ponieważ Duch uzdalnia wierzących do przyjęcia objawienia o Nim” (Horton 1950, 624).

Przedstawione wyżej rozważania teologiczne prowadzą do pewnych refleksji i pytań. Jeżeli Duch Święty został wylany, inicjując kolejne przebudzenie duchowe, które sumarycznie okazało się być zjawiskiem przewyższającym dotychczasowe podobne wydarzenia, a przy tym Jezus Chrystus pozostaje w centrum chrześcijańskiej uwagi, to czy można powiedzieć, że eschatologia została w pełni zrealizowana, czy można uznać, że paruzja dokonuje się wyłącznie w duchowej rzeczywistości?

Powiedziane zostało, że wypełnienie wizji apokaliptycznej zależy od Ducha (Stephenson 2009, 54-57). To jednak nie wszystko. Mark D. McLean pisze, że Duch Święty jest depozytem gwarantującym nasze przyszłe dziedzictwo w Chrystusie (Ef 1,13-14). To, co śmiertelne, zostało pochłonięte przez życie, a Bóg stworzył nas właśnie w tym celu i dał nam Ducha jako depozyt gwarantujący to, co dopiero przyjdzie. Dzięki Duchowi Świętemu poznajemy Boga przez doświadczenie, jak w hebrajskim słowie *jada*: „poznać przez doświadczenie” (Horton 1950, 393-394). Doświadczenie Ducha Świętego jest uważane za dowód na zmartwychwstanie Chrystusa. Bez zadatku (‘pierwszej raty’) Ducha Świętego, który prowadzi ludzi w prawdzie i daje świadectwo o Chrystusie, nie byłoby ani Kościoła obecnie, ani jego przyszłości. Na przyszłość zaś jest to ‘przyrzeczenie’ tego, co zostanie dane, jeśli zachowa się wiarę w Jezusa. Słowo ‘jeśli’ wskazuje, że potrzebna jest również odpowiedź człowieka poprzez wiarę, którą następnie musi on zachować. Wypełnianie się obietnicy jest więc w jakiś sposób rozpoczęte, jednak wciąż nie jest zakończone. Etap nawrócenia człowieka uznaje się

za krytyczny i niezbędny, jednak wskazuje się dalej na Ducha Świętego jako tego, który uzdalnia do życia w świętości i prowadzi do chwały dni przyszłych. Peter Hocken wyjaśnia to następująco:

Właściwie, cała ewangelia jest sama w sobie 'eschatologiczna'. Jest głosem przyszłości wdzierającej się już do teraźniejszości. Jutro stało się dzisiaj. Nadchodzące królestwo już tu jest. Ale to nie wszystko. Królestwa Bożego nie da się w pełni 'ureczywistnić' teraz, choć zostało ono 'zainaugurowane'. Można teraz 'wprowadzić', ale może ono zostać 'dziedziczone' dopiero później, kiedy zostanie 'skonsumowane' przez ustanowienie na całym świecie. To napięcie między 'już' a 'jeszcze nie' ma fundamentalne znaczenie dla zrozumienia Nowego Testamentu. To dokładnie odpowiada pierwszemu i drugiemu przyjsciu Jezusa na planetę Ziemię (Hocken 2009, 117).

Według teologii pentekostalnej eschatologia nie została zrealizowana, możemy jednak powiedzieć o przedsmaku jej realizacji. W tym kontekście zielonoświątkowcy zwracają uwagę przede wszystkim na misję. Louis Dallièrę w działalności Ducha Świętego, oprócz odrodzenia i nawrócenia dusz, widzi kolejno również dążenie do zbawienia Izraela, uzdalnianie do jedności Kościoła jako ciała Chrystusowego, a ostatecznie drugiego przyjscia Jezusa Chrystusa i cielesnego zmartwychwstania (Bouillon 2017, 373). Daniel B. Pecotu stwierdza „Otrzymaliśmy Ducha synostwa (Rz 8,15). Jesteśmy jednak w pełni synami, ale jeszcze nie w pełni dojrzałymi. Z czasem otrzymamy pełnię «usynowienia» i odkupienia ciał (Rz 8,23). Adopcja to dar obecnej rzeczywistości, ale zostanie w pełni zrealizowana, czy dopełniona w zmartwychwstaniu” (Horton 1950, 368). Podobnie D.M. Coulter pisze, że „Myśl zielonoświątkowców jako proklamacja: «Oto Oblubieniec nadchodzi» porusza serce, by ponownie zawołać: «Powrót do Pięćdziesiątnicy! Powrót do wzorca!»” (Coulter 2005, 81-98). Andrew D. Urshan podał jako powód, dla którego Bóg wylewa swój późny deszcz na wszystkie narody, przygotowanie swoich wybranych na dzień paruzji (Segraves 2010, 5).

Eschatologia A.D. Urshana nie różniła się od eschatologii innych teologów wczesnych lat XX wieku. Jak czytamy w artykule Veli-Matti Kärkkäinen pt. „Truth on fire”:

Od tego czasu w pracy misyjnej zielonoświątkowców obecne są dwa tematy [...]: intensywne oczekiwanie eschatologiczne i poleganie na mocy Ducha Świętego. W pierwszych latach ruchu był nieuzasadniony optymizm, że mówienie językami [...] było dane przez Ducha Świętego, aby pomóc dokończyć ewangelizację świata przed rychłym powrotem Chrystusa. „Tak intensywnie oczekiwali Drugiego Przyjścia Chrystusa, że wyobrażanie sobie dodatkowej dekady – a z pewnością kolejnych stuleci – [...] było nie do pomyślenia”. Zielonoświątkowcy byli na ogół tak bardzo zajęci wykonywaniem swojej praktycznej misji i ewangelizacji, że nie zawracali sobie głowy pisaniem traktatów, z pewnością nie w znaczeniu akademickich studiów teologicznych. Oni byli bardziej „działaczami” niż „myślicielami”. Zamiast zastanawiać się nad doktryną Ducha Świętego, polegali na nadprzyrodzonej dynamice Ducha (Kärkkäinen 2000, 37).

Teologia zielonoświątkowa podjęła również refleksję nad tym, jakie wydarzenia będą miały miejsce podczas paruzji. Zwrócono uwagę na to, że kiedy Jezus przyjdzie, będzie w pierwszej kolejności sądził Kościół. Sąd będzie polegał na oddzieleniu żniwa od kłokolu, w znaczeniu oddzielenia prawdziwych chrześcijan od fałszywych, oraz na rozliczeniu pracy w życiu chrześcijanina i każdego dzieła wykonywanego dla Pana. S. Horton wyjaśnia, że Jezus mówi o dwóch zmartwychwstaniach. Pierwszym jest zmartwychwstanie do życia tych, którzy czynili dobro, dzięki przyjęciu Chrystusa i życiu dla Niego; drugim jest zmartwychwstanie na sąd tych, którzy czynili zło (Horton 1950, 630-631). Dalej w „Systematic Theology” czytamy:

Zostaną osądzone: nasze słowa, nasze czyny, nasze motywy, nasze postawy i nasz charakter (Mt 5,22; 12,36-37; Mk 4,22; Rz 2,5-1; 11,16; Ef 6,8; 1 Kor 3,13; 4,5; 13,3). Spośród nich nasze motywy (zwłaszcza miłość) [...] Tylko ci, którzy z miłością i wiarą odpowiedzą na łaskę, obdarowania i obowiązki, które dał im Bóg, usłyszą Jezusa mówiącego: „Rzekł mu

pan jego: Dobrze, słuگو dobry i wierny! Nad tym, co małe, byłeś wierny, wiele ci powierzę; wejdź do radości pana swego. Potem przystąpił ten, który wziął dwa talenty, i rzekł: Panie! Dwa talenty mi powierzyłeś, oto dalsze dwa talenty zyskałem. Rzekł mu pan jego: Dobrze, słuگو dobry i wierny! Nad tym, co małe, byłeś wierny, wiele ci powierzę; wejdź do radości pana swego.” (Mt 25,21-23). Chociaż nie jesteśmy zbawieni przez nasze uczynki, jesteśmy „Jego bowiem dziełem jesteśmy, stworzeni w Chrystusie Jezusie do dobrych uczynków, do których przeznaczył nas Bóg, abyśmy w nich chodzili.” (Ef 2,10). Jak List do Rzymian 2,7 mówi nam, że sprawiedliwy sąd Boży da życie wieczne tym, którzy „przez wytrwałość w czynieniu dobra szukają chwały, czci i nieśmiertelności” (Horton 1950, 632).

Eschatologia pentekostalna akcentuje temat przygotowania Kościoła w oczekiwaniu na paruzję. Powyższe podejście wyraźnie czyni chrześcijan odpowiedzialnymi i stawia ich w miejscu konfrontacji wobec kwestii, jak mają żyć w oczekiwaniu na paruzję. Z pewnością zielonoświątkowcom i charyzmatykom obce są znane z historii postawy biernego oczekiwania prezentowane przez radykalnych chrześcijan. Wśród teologów i nauczycieli pentekostalnych i charyzmatycznych wyłania się zgola odwrotna idea. Co jakiś czas na pentekostalnej ambonie można usłyszeć kazanie, że sąd zaczyna się od domu Bożego, do czego należy się przygotować. Co to jednak znaczy? S. Horton przypomina, że „Nauczając nas, abyśmy wyrzekli się bezbożności i światowych pożądlivości i na tym doczesnym świecie wstrzemięźliwie, sprawiedliwie i pobożnie żyli, Oczekując błogosławionej nadziei i objawienia chwały wielkiego Boga i Zbawiciela naszego, Chrystusa Jezusa” (Tt 2,12-13), oraz „Większość teologów uznaje, że przyszłość jest postrzegana w Nowym Testamencie jako rozwój tego, co jest dane w zmartwychwstaniu Chrystusa” (Horton 1950, 603). Chodzi więc o uważne, aktywne oczekiwanie.

W jaki konkretnie sposób chrześcijanie powinni przygotować się na paruzję? Najczęściej omawiane sposoby przygotowania w środowisku pentekostalnym to trwanie w modlitwie (charakterystyczne jest dla pentekostalizmu zakładanie i rozwój licznych ruchów i organizacji

modlitewnych nazywanych również wstawienniczymi), uświęcenie (jako proces kształtowania nowego człowieka z przemienionym sercem i umysłem pod wpływem oddania się codziennemu studiowaniu Biblii i prowadzeniu Ducha Świętego) oraz aktywne okazywanie miłości poprzez ewangelizację połączoną z działalnością społeczną (funkcjonowanie w pentekostalizmie licznych organizacji dobroczynnych i działalności charytatywnych).

S. Horton wyjaśnia, że Duch Święty przygotowuje wierzących do wypełnienia nadziei chwały na wiele sposobów oraz że pisma Pawła wyraźnie mówią o roli Ducha w przygotowaniu na nadchodzący wiek (Horton 1950, 598). Według Listu do Rzymian 14,17, królestwo to sprawiedliwość, pokój i radość w Duchu Świętym. Jednak Paweł nie ogranicza królestwa Bożego do obecnych błogosławieństw. W rzeczywistości są one błogosławieństwami przyszłego królestwa, ale dzięki Duchowi należą również do wierzących. Apostoł Paweł pokazuje, że ich ważną rolą jest przygotowanie do przyszłości i pogłębienie oczekiwań ich przyszłej nadziei. F.J. Lee pisze, że Kościół ma być prowadzony przez „Ducha Ludu Bożego”, który służy jako matka przygotowująca wszystkich na przyjście Oblubieńca (Coulter 2005, 81-98).

Chrześcijanie mają również wypełnić zadanie zlecone przed wniebowstąpieniem Chrystusa. Świadomość przyjścia Chrystusa i bliskości sądu mobilizuje chrześcijan do tego. Zadaniem jest głoszenie Ewangelii jako odpowiedź na zlecenie Jezusa dane jego uczniom znane powszechnie pod nazwą wielkiego nakazu misyjnego, szczególnie jasno wyartykułowanego w Mt 28,19 oraz Mk 16,15. Co ciekawe, jedna z wypowiedzi Jezusa zdaje się sugerować kolejność w scenariuszu eschatologicznym wskazującą na zależność nastania czasu końca od przekazania Ewangelii wszystkim narodom: „I będzie głoszona ta ewangelia o królestwie po całej ziemi na świadectwo wszystkim narodom, i wtedy nadejdzie koniec” (Mt 24,14).

Częścią przygotowań do przyjścia Chrystusa według eschatologii zielonoświątkowej są działania zmierzające do odnowy Izraela. Wynika to

z przekonania, że obietnice dotyczą także narodu żydowskiego i nie zostały one jeszcze wypełnione. Przekonanie to zielonoświątkowcy dzielą z chrześcijanami ewangelikalnymi. Odnosi się ono do bardzo szerokiego zagadnienia 'czasu pogan' i czasu odbudowy królestwa Izraela, które zdają się następować po sobie w scenariuszu eschatologicznym. W Liście do Rzymian czytamy: „Abyście nie mieli zbyt wysokiego o sobie mniemania, chcę wam bracia odsłonić tę tajemnicę: zatwardziałość przyszła na część Izraela aż do czasu, gdy poganie w pełni wejdą” (Rz 11,25). Widać wyraźnie związek między nakazem zwiastowania Ewangelii narodom, aby poganie 'mogli w pełni wejść', a kolejnym etapem związanym z Izraelem, gdyż jak przedstawiają kluczowe zagadnienia eschatologiczne czołowi nauczyciele pentekostalni D. Prince czy Mike Bickle, paruzja będzie wiązać się z odbudową królestwa Izraela i cały scenariusz eschatologiczny zmierza do tego punktu kulminacyjnego (Prince 2011, 119-158; Bickle 2012, 82-95). S. Horton polemizuje z poglądem, wedle którego zostały już wypełnione wszystkie prorocтва.

...wielu jest preterystami, ponieważ nie są w stanie umieścić w swoim systemie dosłownego przywrócenia Izraela [...] interpretują prorocтва Starego Testamentu, które odnoszą się do Izraela, w sposób uduchowiony i próbują zastosować je do Kościoła. Jednak na przykład według Ezechiela 36 jasne jest, że Bóg przywróci Izrael przez wzgląd na swoje święte Imię, pomimo tego, co uczynił [...]. Postmillenaryści rozumieją millenium jako przedłużenie wieku Kościoła [...]. Podobnie twierdzą amilenialści [...]. Nadając proroctwom Starego Testamentu charakter duchowy, nie pozostawiają w nich miejsca na przywrócenie narodowego Izraela lub dosłownego panowania Chrystusa na ziemi. Pomijają jednak fakt, że prorocy Starego Testamentu (i sam Jezus) ukazują, że królestwo musi zostać sprowadzone na drodze sądu [...]. Skała symbolizująca Chrystusa nie przenika posągu i nie przekształca go, tylko uderza w statwę (Horton 1950, 621).

W teologii pentekostalnej coraz częściej wskazuje się na tożsamość nadchodzącego millenium jako królestwa Izraela. Choć koncepcja ta, wcześniej mocno rozpowszechniona w środowisku ewangelikalnym

poprzez dyspensacjonalizm, z czasem przestała być dominującą w środowisku pentekostalnym, a obecnie pozostaje w cieniu ogólnego pojmowania millenium jako królestwa Chrystusa Króla. W praktyce zaś głoszenie Ewangelii sprowadza się do głoszenia łaski, przebaczenia i miłości Bożej jako alternatywy dla sądu. Głoszenie to powinno być powiązane z rzeczywistym okazywaniem miłości poprzez troskę o bliźniego. W ten sposób częściowo zrealizowana eschatologia poprzez przyście królestwa Bożego w darach i działaniu Ducha Świętego zmierza ku jej wypełnieniu – przyściu Chrystusa. Dobra nowina jest nowiną podwójną: aktualną odpowiedzią na problemy człowieka oraz zapowiedzią przyścia Chrystusa (Prince 2007, 315-333).

Tak więc pomimo głębokiej duchowości pentekostalizmu, jego teologia nie prowadzi do izolacji od społeczeństwa, przeciwnie wiedzie ku społeczeństwu, by być aktualną odpowiedzią na jego potrzeby i głosić bliskie przyście Pana. Pentekostalizm prowadzi szerokie, imponujące i kulturotwórcze działania społeczne.

Podobnie jak koncepcje eschatologii prorockiej uwzględniały działanie Boże i ludzką odpowiedź, pentekostalizm zakłada również wolną wolę człowieka – paradoksalnie nie wykluczając predestynacji – i do pewnego stopnia zależność od niej przebiegu scenariusza eschatologicznego. M. Bickle głosi, że Jezus przyjdzie tylko w odpowiedzi na modlitwy świętych (Bickle 2010, 121-125). Z drugiej strony, opracowanie to zawiera szczegółowy scenariusz eschatologiczny z wiodącą ideą, że Bóg nie oddał sprawy nadejścia swojego panowania w ręce człowieka, lecz precyzyjnie to zaplanował i wypełni zgodnie z czasem, który na to wyznaczył. D. Prince w swoich licznych opracowaniach dotyczących eschatologii wyjaśnia, że pomimo ludzkiej skłonności do niewiary i nieposłuszeństwa Bóg ma plany, które się realizują – a dzieje się tak dlatego, że obecnie, jak i w historii, kiedy jedni ludzie zawodzili, inni poddawali się Bogu we współpracy ku ich wypełnieniu (Prince 2023).

S.J. Land wskazuje na spójną duchowość zielonoświątkową, definiując ją jako „proces integracji przekonań, praktyk i uczuć” (Stephenson

2009, 45), czyli „wysiłek, który integruje ortodoksję, ortopraksję i ortopatię” (Stephenson 2009, 45), w którym „eschatologia premillenialna jest jej wewnętrzną logiką” (Stephenson 2009, 44). Pomimo wymiernego doświadczenia charyzmatycznego, pentekostalizm nie poprzestaje na wizji sprowadzenia niewidzialnego królestwa Bożego, lecz charakteryzuje go powszechne napięcie oczekiwania: „Wiara w rychły powrót Jezusa świadczy o napięciu, jakie odczuwają zielonoświątkowcy [...], ponieważ zakłada, że Jezus już raz przyszedł i że przyjdzie ponownie. Jego przyście zapowiadało obecność królestwa Bożego, ale [...] królestwo nie zostało spełnione. Królestwo ma jedno i drugie: już przyszło i jeszcze nie przyszło” (Stephenson 2009, 54).

Z powyższego wynika, że podejście prezentyczne zostało przyjęte jako determinant nastania paruzji, głównie w jego pragmatycznym wyrazie. Wraz z powstaniem ruchu zielonoświątkowego przygotowania do drugiego przyjścia Chrystusa nabrały szczególnej dynamiki, stając się imperatywem eschatologicznym w teologii pentekostalnej. Podsumowując je, należałoby rozpocząć od założeń M.D. McLeana, że Duch Święty jest depozytem, zadatkiem na przyszłość. Eschatologia zaś nie została zrealizowana, ale rozpoczęła się jej realizacja i będzie trwała aż do paruzji. W ten sposób zgodnie ze słowami R.G. Spurlinga dokonuje się jedyne możliwe uzdolnienie człowieka przez Ducha Świętego, aby był on skuteczny w swoich przygotowaniach. Zgodnie z teologią D. Prince’a rozpoczyna się niezbędny proces uświęcenia w mocy Ducha, by królestwo Boże mogło się dokonywać w człowieku i przez człowieka, gdyż jak zapewnia F. Boyd: „Królestwo Boże jest teraz i obecnie istnieje” (Coulter 2005, 89-92). Według S. Hortona, człowiek nie może zbawić się własnym dobrem i jedynie poddanie się Duchowi Świętemu jest początkiem i warunkiem tegoż procesu. Jest to proces dojrzewania wierzących jako dzieci Bożych przygotowujących ziemię do paruzji (Horton 1950, 388-451). W tym, jak przypomina F.J. Lee, zawiera się głoszenie Ewangelii narodom i odnowienie Izraela (Coulter 2005, 81-98), podkreślane również przez Louisa Dallièrę (Bouillon

2017, 373). Jak przypomina S. Horton, chrześcijanie będą rozliczeni ze swojej pracy podczas pierwszego zmartwychwstania, co powinno ich motywować, zgodnie ze słowami Mattia Kärkkäinena (Kärkkäinen 2000, 37), do działania raczej niż teologicznego rozmyślenia. Duch Święty wskazuje na Chrystusa w całym tym procesie, który P. Hocken nazywa napięciem między 'już' a 'jeszcze nie' (Hocken 2009, 117). Eschatologia zielonoświątkowa mimo tak dużej różnorodności zachowuje spójność teologiczną.

4. Podsumowanie

Pentekostalizm akcentuje wagę osoby i działalności Ducha Świętego jako tego, który jedynie może ukształtować pobożność wierzącego. Człowiek nie jest w stanie sam z siebie czynić dobra, potrzebuje więc więzi z Bogiem, dzięki której stanie się do tego zdolny. Według Listu do Efezjan 5,13 „Ale teraz wy, którzy niegdyś byliście dalecy, staliście się w Chrystusie Jezusie bliscy przez krew Chrystusową”. Dokonało się to najpierw przez wiarę w osobę i dzieło Chrystusa, a potem przez osobę i dzieło Ducha Świętego w procesie uświęcenia. Całkowitą bezradność człowieka wobec nieuchronności sądu Bożego z jego wszystkimi konsekwencjami podkreślali kaznodzieje wielkiego przebudzenia, wskazując jednocześnie na jedyny ratunek w szczerym nawróceniu człowieka i napełnieniu Duchem Świętym. Przedstawione na początku artykułu poglądy teologiczne i przebudzeniowe ruchy religijne, obejmujące okres do końca XVIII wieku, stanowiły ważną inspirację dla pentekostalizmu.

Jedynie Duch Święty uzdalnia człowieka, by ten mógł wykonywać doskonałą wolę Boga i współpracować z Nim nad realizacją scenariusza eschatologicznego. Z tego powodu przemiana człowieka stanowi warunek przygotowania do paruzji i na tym zagadnieniu zaczęto się koncentrować w kształtującym się ewangelikalizmie od początku XIX wieku. W początkowej fazie istnienia pentekostalizmu niemal bezkrytycznie został przyjęty dyspensacjonalizm jako wyjaśnienie scenariusza eschatologicznego. Z czasem coraz bardziej znana stawała się teologia

D. Prince'a podważająca zasadność dokładnego określania scenariusza eschatologicznego w zakresie chronologicznego porządku pochwylenia Kościoła, a koncentrująca uwagę na 'chwale dni ostatnich' i wzywająca chrześcijan do odpowiedzialności, aby przygotowali się na dni ostateczne. W teologii zaś D. Prince'a i M. Bickle'a, gdzie drugi rozwija myśl teologiczną pierwszego, słycać echo nauczycieli ewangelikalnych, zwracających uwagę na oddzielne role narodów i Izraela w scenariuszu eschatologicznym, a co za tym idzie, na oddzielną odpowiedzialność chrześcijan i Izraela.

Przygotowanie, o jakim pisał D. Prince, dotyczy kilku aspektów i wynika z refleksji o charakterze paruzji, a następnie o odpowiedzialności chrześcijan i sposobów podejmowania tej odpowiedzialności. Chrystus swoje ponowne przyjście na ziemię rozpocznie bowiem od sądu nad Kościołem (Prince 2007, 508-526). Pokuta człowieka i jego poddanie prowadzeniu Duchowi Świętemu są niezbędne, by w efekcie 'uświęcenia' wierzący mógł wpływać na przemianę społeczeństwa, by królestwo Boże mogło zstępować z nieba na ziemię. To odpowiedzialność, z której Kościół będzie rozliczony. Z drugiej strony, zaangażowanie na rzecz bliźniego będzie wynikiem współpracy Kościoła z przemieniającą łaską Boga przez działanie w nim Ducha Świętego. Królestwo Boże to „nie pokarm i napój, lecz sprawiedliwość i pokój, i radość w Duchu Świętym” (Rz 14,17). Wezwanie do działań na rzecz sprawiedliwości społecznej postulowane przez teologów liberalnych i teoretyków eschatologii konsekwentnej, nigdzie nie znalazła takiego oddźwięku, jak w społecznej działalności pentekostalnej.

Według zielonoświątkowców proces eschatologiczny, choć rozpoczęty, może zostać zrealizowany jedynie w paruzji. Chrześcijanie pentekostalni i charyzmatyczni nie mają co do tego żadnych wątpliwości. To eschatologiczne napięcie między 'już' a 'jeszcze nie' ma zasadnicze znaczenie dla zrozumienia duchowości zielonoświątkowej i charakteryzuje egzystencję chrześcijańską. Ostateczny cel i spełnienie eschatologii nie odnosi się do pneumatologii, lecz do chrystologii, w bezpośrednim

wypełnieniu powołania Chrystusa, którego punktem szczytowym staje się paruzja. Ta perspektywa eschatologiczna łączy się z millenarystycznym królestwem Bożym.

Analiza pokazała, że można mówić o pewnych cechach charakterystycznych dla eschatologii pentekostalnej. Pierwsza z nich to założenie o formacyjnej roli pneumatologii zawartej w eschatologii. Druga to stopniowe odejście od sztywnych zasad modelu dyspensacjonalistycznego na rzecz bardziej ogólnej eschatologii premilenaryjnej z zachowaniem koncentracji na misji ewangelizacyjnej. Trzecia to akcentowanie prezentycznego charakteru życia chrześcijańskiego możliwego jedynie w mocy Ducha Świętego, który staje się gwarantem na przyszłość. Jest On konieczny, aby scenariusz eschatologiczny mógł być zrealizowany w królestwie Bożym, które jest 'już' a jednak wciąż się go oczekuje.

Bibliografia

- „Artículos de Fe.” 2020. *Iglesia Pentecostal Unida de Colombia*. Dostęp: 2024.01.12. <https://ipuc.org.co/articulosdefe/>.
- Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Nowy Przekład. 1975. Warszawa: Towarzystwo Biblijne w Polsce.
- Bednarik, Robert, i Song Chong Lee, Nikos A. Salingaros. 2021. „Pretribulationism.” W *Scholarly Community Encyclopedia*. Basel: MDPI. Dostęp 2024.01.10. <https://encyclopedia.pub/entry/36494>
- Berger, Peter L. 2010. „Pentecostalism – Protestant Ethic or Cargo Cult?” *The American Interest*. 29 lipca. Dostęp 2023.01.15. <https://www.the-american-interest.com/2010/07/29/pentecostalism-protestant-ethic-or-cargo-cult/>.
- Bickle, Michael. 2010. *Book of Revelation. Study Guide*. NKJV. Kansas City: Forerunner Books.
- Bickle, Michael. 2012. *Studium Księgi Objawienia*. Tłum. Jacek Sierka. Kielce: Wydawnictwo Wierzynek.
- Bickle, Michael. 2014. „Growing in Prayer.” Part 1: „The Call to Prayer”. Wykład wygłoszony w *International House of Prayer: IHOPKC*,

- Kansas City, 30 sierpnia. Dostęp 2022.10.20. https://mikebickle.org/resource/the-call-to-prayer/?ett_roadmap_id=12224.
- Boroński, Łukasz. 2009. „Od Antychrysta do sprzymierzeńca Goga – zmieniająca się rola islamu w interpretacjach premillenarystów.” *Analecta Christiana Cracoviensia* 1 (2009), 95-105. Dostęp 2023.12.28. DOI: <https://doi.org/10.15633/ochc.1006>.
- Bouillon, David. 2017. „Église – Baptême – Esprit-Saint: la théologie de Louis Dallière.” Rozprawa doktorska. Dostęp 2023.12.25. <https://theses.hal.science/tel-01746116>.
- Coulter, Dale M. 2005. „Pentecostal Visions of The End: Eschatology, Ecclesiology and The Fascination of The Left Behind Series.” *Journal of Pentecostal Theology* 14 (1): 81-98.
- Dyer, Anne E. 2011. „Introduction.” Do *European Pentecostalism*. Red. William Kay, Anne Dyer, 2-3. Leiden: Brill.
- Hocken, Peter. 2009. *The Challenges of the Pentecostal, Charismatic and Messianic Jewish Movements*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Horton, Stanley. 1950. *Systematic Theology*. Part 2. Springfield: LOGION PRESS.
- Horton, Stanley. 2016. *Our destiny: biblical teachings on the last things*. Missouri: Gospel Publishing House.
- Jenkins, Jerry B., LaHaye, Tim. 2004. *Ocaleni*. Warszawa: Vocatio Oficyna Wydawnicza.
- Kalisher, Meno. 2020. „Critical Q\A concerning the Great Tribulation.” Wykład wygłoszony w *Jerusalem Assembly*, Jerozlima, 25 lipca. Dostęp 2023.12.20. <https://www.youtube.com/watch?v=X9k-g3Sf88v8>.
- Kärkkäinen, Veli-Matti. 2000. „«Truth on fire»: Pentecostal Theology of Mission and The Challenges of a New Millenium.” *Asian Journal of Pentecostal Studies* 3 (1): 33-60.
- Koziróg, Bernard. 2008. *Geneza, dzieje i teologia adwentyzmu w latach 1831-1939*. Podkowa Leśna: SIGNA TEMPORIS.

- Lindsey, Harold Lee. 2014. „Escaping Death’s Shadow.” *The Hal Lindsey Report*. Dostęp 2024.01.10. <https://www.hallindsey.com/ww-7-7-2016/>.
- Mansfeld, Stephen. 2006. *Derek Prince. Biografia. Nauczyciel na, szcych czasów*. Tłum. Bożena Olechnowicz. Gorzów Wlkp.: W wyłomie.
- McKim, Donald K. 1992. „Dispensationalism.” W *Encyclopedia of the Reformed Faith*. Kentucky: Westminster/John Knox Press: 105.
- Milne, Bruce. 1992. *Poznaj prawdę. Kompendium teologii chrześcijańskiej*. Katowice: Drukarnia Archidiecezjalna w Katowicach.
- Murphy, Owen, i John W. Adams. 2005. *Ogień Bożej Obecności. Pełne mocy świadectwo przebudzenia na Hebrydach*. Tłum. Magdalena Kwiecień. Gorzów Wlkp.: W wyłomie.
- Nossol, Alfons. 1973. „Śmierć i zmartwychwstanie człowieka. Szkic współczesnej eschatologii protestanckiej.” *Collectanea Theologica* 43 (3): 23-34.
- Olson, Roger. 2003. *Historia teologii chrześcijańskiej. Dwadzieścia wieków tradycji i reform*. Tłum. Konstanty Wiazowski. Warszawa: Chrześcijański Instytut Biblijny.
- Pawson, David. 1995. *When Jesus Returns*. London: Hodder & Stoughton.
- Prince, Derek. 2014. *Boża moc zmieniająca życie*. Tłum. Małgorzata Woźniak. Poznań: Biały Kamyk.
- Prince, Derek. 2013. *Czasy ostateczne. Czy znasz Boży plan dla świata?* Tłum. Małgorzata Woźniak-Diederer. Poznań: Biały Kamyk.
- Prince, Derek. 2019. *Dlaczego Izrael?* Tłum. Małgorzata Woźniak. Poznań: Biały Kamyk.
- Prince, Derek. 2007. *Fundamenty prawego życia*. Tłum. Agnieszka Nikodem. Gorzów Wlkp.: W wyłomie.
- Prince, Derek. 1994. *Podstawy wiary chrześcijańskiej*. Lublin: Instytut Dereka Prince’a.
- Prince, Derek. 2011. *Ziemia Izraela. Przyszłość Izraela objawiona w pro-roctwach*. Gorzów Wlkp.: W wyłomie.

- Prince, Derek. 2010. *Zmieniaj historię poprzez modlitwę i post*. Gorzów Wlkp.: W wylomie.
- Prince, Derek. 2023. „Preparation of the Bride – On The Heart Of Jesus – What is Holiness.” Wykład wygłoszony w *Derek Prince Ministries*, Charlotte. 1970. Dostęp 2023.02.05. <https://www.youtube.com/watch?v=9XZsfR7WBpc> .
- „Reglas Para El Remanente.” 2023. *Unidos Contra la Apostasía*. Dostęp 2023.10.20. <https://contraaapostasia.com/2023/04/05/reglas-para-el-remanente/>
- Restrepo, Antonio. 2022. „El arrebatamiento de la Iglesia,” Wykład wygłoszony w *Iglesia Pentecostal Unida de Colombia*, 2022. 25 września. Dostęp: 2024.01.12. <https://www.youtube.com/watch?v=7iClxkmZ7A0>.
- Ryrie, Charles C. 1999. *Basic Theology*. Chicago: Moody Press.
- Seagraves, Daniel L. 2010. *Andrew D. Urshan: A Theological Biography*. Ann Arbor: ProQuest.
- Siemieniowski, Andrzej. 1997. *Ewangelikalna duchowość nowego narodzięcia a tradycja katolicka*. Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny.
- Spurgeon, Charles H. 1855. „The Power of the Holy Ghost.” *The Spurgeon Center*. Dostęp 2022.10.20. <https://spurgeon.org/resource-library/sermons/the-power-of-the-holy-ghost/> .
- Stephenson, Christopher A. 2009. *Pentecostal Theology According to the Theologians: An Intruduction to the Theological Methods of Pentecostal Systematic Theologians*. Wisconsin: Marquette University.
- Synan, Vinson. 2006. *Historia ruchu zielonoświątkowego i odnowy charyzmatycznej*. Tłum. Maciej Wilkosz. Kraków-Szczecin: Instytut Wydawniczy Compassion.
- Tan-Chow, May Ling. 2007. *Pentecostal Theology for the Twenty-First Century Engaging with Multi-Faith Singapore*. Surrey: Ashgate Publishing.

Zieliński, Tadeusz J. 2014. *Protestantyzm ewangelikalny*. Katowice: Wydawnictwo CLC.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXVI

Zeszyt 1

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2024

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska
Korekta tekstów angielskich – Karen Wasilewska
Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]
PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.
All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem
Wydawnictwa Naukowego ChAT
ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55
Objętość ark. wyd.: 15,9. Nakład: 100 egz.
Druk: druk-24h.com.pl
ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

- JERZY OSTAPCZUK, *Prefaces to the Gospels by Blessed Theophylact, Archbishop of Bulgaria, in early printed Cyrillic Tetraevangelia from Lviv*..... 7
- SERHII SHUMYLO, *The Participation of Athonite Monks in church and cultural processes in the 17th century Polish-Lithuanian Commonwealth territories* 27
- GRZEGORZ SIUPA, *Koncepcja Bożej obecności w rozumieniu zielonoświątkowego Ruchu Trzeciej Fali na przykładzie nauczania Benny'ego Hinna* 53
- JERZY SOJKA, *The question of the Presence of Christ in the Lord's Supper in Lutheran World Federation publications 1947-2010*..... 75
- AGATA WIKTORIA ERN, *Diakrytyczne cechy eschatologii pentekostalnej*.. 125
- SŁAWOMIR P. MARKOWSKI, *Teologiczne założenia programu ogrodu maria-witów w Felicjanowie*..... 155

RECENZJE

- Meyer-Blanck, Michael. 2024. *Glaube und Hass: Antisemitismus im Christentum*. Tübingen: Mohr Siebeck, ss. 338. ISBN 978-3-16-162327-1 (JAKUB SŁAWIK)..... 175

KRONIKA

- Konferencja pt. „Cmentarze w Polsce – stan obecny i perspektywy zmian” (25 października 2023 r.) (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI)..... 197
- Międzynarodowa konferencja naukowa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie pt. „Aktualne problemy stosunków wyznaniowych oraz laickości państwa w Polsce w kontekście międzynarodowym” (15 kwietnia 2023 r.) (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI) 201
- Wykaz autorów 204

Contents

ARTICLES

- JERZY OSTAPCZUK, *Prefaces to the Gospels by Blessed Theophylact, Archbishop of Bulgaria, in early printed Cyrillic Tetraevangelia from Lviv*..... 7
- SERHII SHUMYLO, *The Participation of Athonite Monks in church and cultural processes in the 17th century Polish-Lithuanian Commonwealth territories* 27
- GRZEGORZ SIUPA, *The concept of God's presence as understood by the Pentecostal Third Wave Movement as exemplified in the teaching of Benny Hinn* 53
- JERZY SOJKA, *The question of the Presence of Christ in the Lord's Supper in Lutheran World Federation publications 1947-2010*..... 75
- AGATA WIKTORIA ERN, *Diacritical features of pentecostal eschatology* ... 125
- SŁAWOMIR P. MARKOWSKI, *Theological assumptions of the programme of the Mariavite garden in Felicjanów* 155

REVIEWS

- Meyer-Blanck, Michael. 2024. *Glaube und Hass: Antisemitismus im Christentum*. Tübingen: Mohr Siebeck, pp. 338. ISBN 978-3-16-162327-1 (JAKUB SŁAWIK)..... 175

CHRONICLE

- Conference entitled „Cemeteries in Poland - current status and outlooks for change” (October 25, 2023) (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI)..... 197
- International scientific conference of the Faculty of Law and Administration of the University of Warsaw and the Christian Theological Academy in Warsaw entitled. „Current problems of religious relations and state secularism in Poland in the international context” (April 15, 2023) (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI) 201
- List of authors 204

Wykaz autorów

Jerzy Ostapczuk, j.ostapczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Serhii Shumylo, institute@afon.org.ua, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 126 Velyka Vasylkivska St. of. 1, Kyiv, Ukraine 02151.

Grzegorz Siupa, gsiupa@student.chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Jerzy Sojka, j.sojka@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Agata Wiktoria Ern, asmierzynska@student.chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Sławomir P. Markowski, slawomirmarkowski@op.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa